

Резюме

Стадник Н. П. Международно-правовые основы социального партнерства в Украине.

В статье исследуются международно-правовые основы построения социального партнерства в Украине.

Анализируются международно-правовые акты, Конвенции и Рекомендации Международной организации труда и законодательство Украины, регулирующие эти отношения.

Ключевые слова: социальное партнерство, международно-правовые акты, социальное партнерство, социальный диалог, конвенции, рекомендации, Международная организация труда.

Summary

Stadnyk M. International legal basics of social partnership in Ukraine.

The article examines international legal basics of construction of social partnership in Ukraine.

There are analyzed instruments of international law, Conventions and Recommendations of International Labor Organization and legislation of Ukraine that regulates relations.

Key words: social partnership, instruments of international law, social partnership, social dialogue, Conventions, Recommendations, International Labor Organization.

Отримано 8.04.2014

УДК 347.412

Н. В. ФЕДОРЧЕНКО

Наталія Володимирівна Федорченко, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри Київського університету туризму, економіки і права

ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН З НАДАННЯ ПОСЛУГ

Динаміка економічних відносин, зокрема у сфері виробництва і розподілу, та успішне функціонування ринку товарів, робіт і послуг вимагають, щоб правові форми, в які втілюються різні за характером суспільні відносини, були адекватні новому економічному змісту. Основною та найбільш стійкою в часі правовою формою є договір, роль якого докорінно змінилася в умовах ринкової економіки.

Важливим регулятором відносин з надання послуг на рівні з нормативно-правовими актами виступає цивільно-правовий договір, що, за слушним висловом Н. С. Кузнецової, у всіх правових системах є одним з основних елементів правопорядку, який юридично забезпечує дійсність обмінних процесів з метою задоволення потреб суспільства, окремих його громадян або їх об'єднань¹. В А. Васильєва основою виникнення зобов'язань з надання посередницьких послуг визначає саме цивільно-правовий договір². Законодавець у ЦК України вперше закріпив цивільно-правовий договір як джерело цивільного права. Він дозволяє при укладенні договору врегульовувати не лише відносини, які не врегульовані актами цивільного законодавства, а й відступати від цих положень і врегульовувати відносини на власний розсуд (ч. 2 ст. 6 ЦК)³.

Законодавство встановлює принципи підкорення договору закону, а тому договір повинен відповідати обов'язковим для сторін правилам, які встановлені нормативно-правовими актами і діють в момент його укладення. Із співвідношення закону і договору випливає: 1) об'єктивне верховенство імперативних норм закону над договором; 2) рівність диспозитивних норм закону і умов договору можлива, коли таку рівність допускає диспозитивна норма; 3) при вступі в дію нового закону, який регулює відносини сторін по-іншому, умови раніше укладеного договору зберігають свою силу, якщо інше не передбачено законом; 4) зміст договору повинен відповідати нормам закону чи інших нормативно-правових актів; 5) договір може бути заснований на звичаях ділового обороту; 6) договір, який не відповідає вимогам закону або укладений з метою, завідомо суперечливою основам правопорядку і моральності, є нікчемним; 7) до нікчемних і оскаржуваних договорів можуть застосовуватись наслідки недійсності договорів; 8) воля і волевиявлення сторін є визначальною у виборі способу тлумачення договору⁴.

За своєю структурою цивільно-правовий договір становить систему правових зв'язків між його учасниками, їх дії в межах визначеного періоду часу спрямовані на досягнення певного результату. Договір, на відміну від правочину, характеризується своїми видовими ознаками. Насамперед на протигагу односторонньому правочину, який є дією (волевиявленням) однієї сторони (особи), у договорі виявляється воля двох або кількох сторін, спрямованих на досягнення спільного для них правового результату⁵.

Як слушно зазначається в юридичній літературі, договір, заснований на взаємній заінтересованості сторін, здатен забезпечити таку організацію, порядок і стабільність в економічному обороті, яких неможливо досягнути за допомогою найжорсткіших адміністративно-правових заходів⁶. Це твердження є актуальним і

для договірних відносин з надання послуг, розвиток яких безпосередньо пов'язаний з ринковими перетвореннями, що відбуваються у нашій державі.

На думку Р. А. Майданика, самостійність, незалежність, ініціативність приватного життя можна забезпечити лише за умови визнання природного, об'єктивного, наднормативного характеру цивільних прав як прав, які постають із самого життя⁷. Так, в умовах сьогодення зменшення державного регулювання договірних зв'язків у сучасних умовах суттєво відчувається зростання свободи суб'єктів договору в реалізації своїх прав та інтересів. І хоча сьогодні виникають нові непомінені конструкції договорів про надання послуг, все ж основна увага науковців прикута до дослідження загальних положень про договір, адже останні поширюються на всі види відносин договірної характеру, що виникають у нашій державі. Тобто, феномен договору полягає у тому, що він виступає правовим засобом, у межах якого інтерес однієї сторони задовольняється тільки через інтерес іншої.

Отже, закон у договірній сфері перестає вважатися «істиною в останній інстанції», оскільки, як слушно зазначає М. М. Сибільов, сторони мають право відходити від його положень, коригуючи його до своїх інтересів. Закріплення в новому ЦК України правил про регулюючу роль договорів та звичаїв як джерел права, принципу свободи договору дає підстави стверджувати про наявність другої базової моделі правового регулювання договірних відносин – внутрішнього регулювання (саморегулювання)⁸.

Аналізуючи праці відомих цивілістів, зустрічаємо різні визначення договору. Зокрема, договір називають правочином, правовідношенням, підставою виникнення зобов'язання, юридичним фактом, самим зобов'язанням, документом, що фіксує укладення угоди, особливим видом нормативного акта тощо⁹. Однак ні в кого не викликає сумніву твердження, що згода, погодження, домовленість – це суть договірної права.

Узагальнивши понятійні визначення, які існують у теорії договірної права, можна говорити про те, що договір розглядається у таких значеннях:

1. Як зустрічне волевиявлення його учасників, домовленість сторін, спрямована на встановлення, зміну чи припинення певних прав чи обов'язків. Із цієї точки зору він є юридичним фактом, основною підставою виникнення зобов'язальних правовідносин. Аналізуючи наведене у ч. 1 ст. 626 ЦК України визначення договору, можна припустити, що розробники ЦК України виходили саме з цієї позиції, оскільки договір визначено як домовленість, спрямовану на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

2. Як правовідношення, що виникає в результаті укладення договору (правочину), оскільки саме в правовідношенні існують і реалізуються суб'єктивні права та обов'язки сторін договору. Слід зазначити, що в юридичній літературі трапляються думки про тотожність договору не лише з правовідношенням, але й із самим зобов'язанням¹⁰, які викликали цілком аргументовані заперечення з приводу того, що поняття «договору» не слід змішувати з поняттям зобов'язання, оскільки зобов'язання можуть виникати не тільки з договорів і мати як договірний, так і недоговірний характер¹¹.

3. Як форма правочину, тобто документ, що фіксує права та обов'язки сторін. Таке розуміння договору є досить умовним, оскільки домовленість сторін може бути оформлена не лише у формі єдиного документа, підписаного всіма учасниками.

4. Як регулятор суспільних відносин, причому не підзаконного рівня, а такого, що знаходиться на одному шаблі із законом. Більше того, сьогодні на сторінках юридичної періодики висловлюються думки, що договірне саморегулювання цивільних відносин має переважаче значення порівняно з їх зовнішнім (державним) правовим регулюванням¹². Із цією тезою в досліджуваних нами правовідносинах з надання послуг можна погодитись лише з певними застереженням, оскільки договори про надання послуг часто характеризуються як публічні договори та договори приєднання, то вони повинні відповідати обов'язковим для сторін правилам, що встановлені нормативно-правовими актами і діють в момент його укладення. Тому підпорядкування договору імперативним нормам закону чи іншим нормативно-правовим актам в юридичній літературі пропонується трактувати розширено¹³.

Отже, у правовідносинах з надання послуг суб'єкти за допомогою такого сильного інструмента, як цивільно-правовий договір, можуть врегулювати відносини між собою без застосування закріплених законодавцем норм, крім випадків, зазначених у абз. 2 ч. 3 ст. 6 ЦК України, оскільки використання учасниками відповідних правовідносин свого права на їх договірне саморегулювання унеможливує застосування до відповідних відносин положень актів цивільного законодавства України, що регулюють їх інакше, ніж це визначено в договорі.

Договірне регулювання правовідносин з надання послуг є індивідуальним, воно надає обов'язковість специфічному порядку дій контрагентів. Договірне регулювання в досліджуваній сфері правовідносин виражається у встановленні порядку їх укладення, зміни і розірвання, виконанні сторонами прийнятих на себе зобов'язань, а також відповідальності за невиконання та неналежне виконання таких зобов'язань. Тобто, договірні відносини з надання послуг регулюються цивільно-правовим договором, що виступає індивідуалізованим відношенням між замовником та виконавцем, які пов'язані правами і обов'язками, що визначають забезпечену законом міру можливої і необхідної поведінки в сфері здійснення певної діяльності або окремої дії на користь замовника.

У чинному законодавстві України зберігаються такі своєрідні нормативно-правові акти в сфері договірних відносин з надання послуг, як типові та примірні договори. Основне призначення цих джерел полягає, на нашу думку, в існуванні потреби держави визначати там, де це необхідно, бажану модель поведінки конкретних учасників договірної зобов'язання, а також спростити процес укладання конкретних договорів з надання послуг.

У типовому договорі можуть міститися як обов'язкові, так і диспозитивні рекомендаційні положення, що саме по собі не позбавляє типовий договір ознак нормативності, якщо він затверджений компетентним органом та зареєстрований як нормативно-правовий акт. Так, відповідно до ч. 4 ст. 179 ГК України типові договори затверджуються Кабінетом Міністрів України у порядку, передбаченому законом, іншим органом державної влади. Тобто договори про надання послуг повинні укладатися з урахуванням типових умов, якщо така обов'язковість передбачена нормативно-правовим актом, яким затверджено ці умови.

Разом із тим, виникає запитання у разі, якщо такі умови не затверджені уповноваженими державними органами, а виходять від певних суб'єктів цивільних правовідносин? У цьому випадку доходимо висновку про неможливість визнання умов, що виходять від певних суб'єктів цивільних правовідносин (наприклад, юридичної особи), типовими, оскільки відсутній факт оприлюднення такого роду умов настання юридичних наслідків для сторони, яка не була обізнана із ними. Так, згідно зі ст. 630 ЦК договором може бути встановлено, що його окремі умови визначаються відповідно до типових умов договорів певного виду, *оприлюднених у встановленому порядку*. Якщо оприлюднення типових умов не відбулося, то такі умови можуть застосовуватися лише як звичай ділового обороту, якщо вони відповідають вимогам ст. 7 ЦК, у якій визначається поняття звичаю ділового обороту та порядок його застосування.

Слід зазначити, що сьогодні при регулюванні договірних відносин про надання послуг спостерігається тенденція до розширення кола типових договорів. І тут заслуговують на увагу висловлені у літературі застереження щодо такого: а) положення цих договорів не повинні суперечити ЦК України та іншим законам України; б) затверджені нормативними актами типові договори, що мають імперативні приписи, можуть поширюватися лише на ті договори, які є публічними (*насамперед йдеться про надання послуг такими монополістами як Укрзалізниця, Укртелеком – курсив наш – Н. Ф.*), а інакше імперативні приписи будуть вступати в суперечність із принципом свободи договору (ст. 3 ЦК України)¹⁴.

Таким чином, типізацію договірних форм у сфері надання послуг слід проводити доволі обережно та, як слушно зазначає А. Б. Гриняк, на рівні рекомендаційного, однак не обов'язкового характеру¹⁵, а затверджені нормативно-правовими актами типові договори, що мають імперативні приписи, можуть поширюватися лише на ті договори, які є публічними, оскільки в протилежному випадку імперативні приписи будуть вступати в суперечність з принципом свободи договору.

Водночас примірні договори у відносинах з надання послуг носять рекомендаційний характер, оскільки недодержання такого роду рекомендаційних норм не тягне за собою настання негативних наслідків для їх учасників. Відповідно до цього сторони досліджуваних договорів мають право не лише змінювати за погодженням між собою окремі умови, передбачені примірними договорами, а й взагалі регулювати відносини між собою на власний розсуд.

В юридичній літературі останніх років активно досліджується концепція «формулярного права», до якого включаються джерела нормативного походження. До них зазвичай відносять типові договори, інші стандартні форми договорів, договори приєднання, які розробляються великими підприємствами, компаніями у певних сферах їх діяльності (перевезення, страхування, банківське обслуговування тощо). У своїх стандартних документах (типових договорах, договорах приєднання, документах-формулярах) суб'єкти підприємства, які надають послуги множині клієнтів, у тому числі фізичних осіб-споживачів, закладають деталізовані умови договору. Формулярні джерела, як наголошує О. А. Беяневич, мають свої як позитивні, так і негативні риси. Позитивним є насамперед те, що формулярні документи сприяють прискоренню оформлення договірних відносин, підвищенню економності витрат часу тощо. Негативною їх рисою є те, що їх творці досить часто закладають у формулярні документи пільгові умови для себе і більш обтяжливі – для своїх контрагентів, а також у цих випадках фактично обмежується свобода вибору умов договору для контрагентів¹⁶.

Доцільно зазначити, що у сфері надання послуг доволі поширеними є договори приєднання, під якими законодавець розуміє договірні умови, встановлені однією зі сторін у формулярах або інших стандартних формах, до яких інша сторона може лише приєднатись в цілому, оскільки позбавлена права запропонувати свої умови договору (ч. 1 ст. 634 ЦК). Тобто, умови договору приєднання в сфері надання послуг є тим інструментом закріплення прав та обов'язків сторін, за допомогою якого закріплюється воля виконавця, в той час як замовник або погоджується з такими умовами без обговорення, або ж відмовляється від вступу у договірні відносини. Іншими словами, закріплені в стандартній формі (тексті) договору про надання послуг правила є загальнообов'язковими для усіх потенційних контрагентів такого виконавця.

Таким чином, у договорах приєднання ми маємо справу із зовні договірною формою відносин між суб'єктами зобов'язань з надання послуг, але за змістом – із односторонньо (одноособово) сформульованими стороною договору правилами поведінки, які поширюються на невизначене коло осіб. Зважаючи на це, доцільно погодитись з висновком О. А. Беяневич, що договір приєднання є не стільки актом саморегулювання, автономним щодо зовнішнього регулювання, скільки нормотворчим актом однієї особи (автора формуляру), який також є достатньо автономним від нормативно-правового регулювання¹⁷.

Аналізуючи співвідношення договору приєднання із типовими та примірними договорами, слід наголосити на необхідності їх розмежування, оскільки типові та примірні договори є нормативно-правовими джерелами соціального регулювання відносин з надання послуг. Тобто, сторони при вступі у досліджувані правовідносини зобов'язані дотримуватись встановлених у типовому договорі умов незалежно від їх волі. Іншими словами, при укладенні договору про надання послуг на основі типових положень неможливість

узгодження воля існує для обох адресатів нормативно-правового акта (контрагентів). У той час як договори приєднання закріплюють волю одного учасника, який є автономним господарючим суб'єктом.

Зважаючи на це, доходимо висновку, що типові, примірні договори і договори приєднання як джерела правового регулювання відносин з надання послуг – це особливі види нормативного регулювання взаємовідносин між замовниками та виконавцями, в яких імперативно встановлюються права та обов'язки сторін та умови, які підлягають деталізації сторонами або можуть бути визначені в договорі на їх розсуд.

¹ Кузнецова Н. С. Подрядные договоры в инвестиционной деятельности в строительстве / Н. С. Кузнецова. – К. : Наукова думка, 1993. – С. 41.

² Васильева В. А. Проблеми цивільно-правового регулювання відносин з надання посередницьких послуг: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В. А. Васильева. – К., 2006. – С. 128.

³ Резніченко С. В. Нормативно-правовий та цивільно-правовий договори: порівняльний аналіз / С. В. Резніченко // Суспільство. Держава. Право. – Вип. 5. Цивільне право. – Одеса, 2005. – С. 35.

⁴ Соцура Л. В. Соотношение договора и закона // Юрист / Л. В. Соцура. – 2001. – № 2. – С. 34.

⁵ Луць В. В. Цивільно-правовий договір: його суть і сфера дії в сучасних умовах / В. В. Луць // Радянське право. – 1987. – № 8. – С. 15.

⁶ Бородовський С. О. Укладення, зміна та розірвання договору у цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / С. О. Бородовський. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 13.

⁷ Майданик Р. А. Цивільне право як сфера приватного права України / Р. А. Майданик // Приватне право. – № 1. – 2013. – С. 71.

⁸ Сибільов М. Базові моделі регулювання майнових відносин за новим Цивільним кодексом України / М. М. Сибільов // Українське комерційне право. – 2003. – № 4. – С. 17.

⁹ Brian H. Brix. The Ethics of Consent: Theory and practice. Edited by Franklin G. Miller and Alan Wertheimer / Brian H. Brix. – Oxford university press, 2010. – P. 53.

¹⁰ Халфина Р. О. Договор в английском гражданском праве / Р. О. Халфина. – М., 1959. – С. 50.

¹¹ Иоффе О. С. Избранные труды: в 4 т. Т. 3. Обязательственное право / О. С. Иоффе. – СПб. : Юридический Центр Пресс, 2004. – С. 26.

¹² Погрібний С. О. Регулювання договірних відносин у цивільному праві України: співвідношення їх внутрішнього (саморегулювання) і зовнішнього (державного) регулювання / С. О. Погрібний // Право України. – 2012. – № 9. – С. 35.

¹³ Садиков О. Н. Договор и закон в новом гражданском праве России / О. Н. Садиков // Вестник Высшего арбитражного Суда РФ. – 2002. – № 2. – С. 141.

¹⁴ Бервено С. М. Проблеми договірного права України: монографія / С. М. Бервено. – К.: Юрінком Інтер, 2006 – С. 83.

¹⁵ Гриняк А. Б. Договірні зобов'язання з виконання робіт у цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А. Б. Гриняк. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2013. – С. 11.

¹⁶ Беяневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти): монографія / О. А. Беяневич. – Юрінком Інтер, 2006. – С. 315–316.

¹⁷ Беяневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти): монографія / О. А. Беяневич. – Юрінком Інтер, 2006. – С. 315–316.

Резюме

Федорченко Н. В. Договірне регулювання відносин з надання послуг.

Статтю присвячено договірному регулюванню відносин з надання послуг. Акцентується увага на типових, примірних договорах, договорах приєднання та існуючих колізіях між нормативним та договірним регулюванням досліджуваних правовідносин.

Ключові слова: цивільно-правовий договір, договір з надання послуг, суб'єкти договірних зобов'язань з надання послуг, типовий договір, примірний договір, договір приєднання.

Резюме

Федорченко Н. В. Договорное регулирование правоотношений по предоставлению услуг.

Статья посвящена договорному регулированию отношений по оказанию услуг. Акцентируется внимание на типичных, примерных договорах, договорах присоединения и существующих коллизиях между нормативным и договорным регулированием рассматриваемых правоотношений.

Ключевые слова: гражданско-правовой договор, договор по оказанию услуг, субъекты договорных обязательств по оказанию услуг, типовой договор, примерный договор, договор присоединения.

Summary

Fedorchenko N. Rendering services contractual regulation.

The article is devoted to the regulation of contractual relations services, focuses on the typical, sample contracts, and joining the existing conflict between the statutory and contractual regulation of the studied relationships.

Key words: civil contract, contract service providers, agents contractual obligation to provide services, standard contract, sample contract agreement accession.

Отримано 7.04.2014